

lahko avtor končno le vrnil v domovino. S tem tudi zaključuje svoje spominske zapise. Francetu Klopčiču gre velika zahvala za obsežno delo, ki ga je opravil z zapisom svojih spominov. Ob tem pa nemara lahko upamo, da bodo k podobnemu delu vzpodbudili tudi druge, ne ravno številne udeležence v predvojnem delavskem gibanju, da bi se tudi njihova pričevanja tako ohranila.

Lilijana Trampuž

Vlado Strugar, *Jugoslavija 1941—1945*. Ljubljana 1980, 379 strani.

Avtorja in vsebine knjige bralcem ni treba posebej predstavljati. Vlada Strugarja poznamo kot enega najbolj plodovitih piscev o zgodovinskem dogajanju v Jugoslaviji med drugo svetovno vojno, pa tudi kot poznavalca jugoslovanske socialne demokracije. Že naslov knjige nam pove, da teče beseda o narodnoosvobodilni vojni v Jugoslaviji.

Na prvi pogled se sicer utegne komu zdeti, da je še ena knjiga s tematiko NOB pravzaprav odveč, saj smo dogajanja v tem času že razmeroma podrobno raziskali. Če pa natančneje premislimo, ugotovimo, da Slovenci vendarle nimamo veliko knjig, ki bi poskušale v celoviti obliki prikazati boj jugoslovanskih narodov in narodnosti za narodno in socialno osvoboditev. Že samo s tega stališča je izid knjige (izdala jo je Partizanska knjiga v Ljubljani) upravičen. Še bolj jasna pa nam postane odločitev izdajatelja, ko vzamemo knjigo v roke.

Delo Vlada Strugarja namreč sodi med najbolj sistematične in pregledne publikacije in to ne samo v svoji vsebinski zvrsti. Je knjiga, za katero bi lahko rekli, da sodi vmes med temeljne znanstvene razprave in priročnike za najširšo uporabo. Glede znanstvene zasnove bi ji lahko kdo očital, da nima znanstvenega aparata, vendar pa temeljito prikazovanje tematike in njena široka, vsestranska obravnava ter tudi obširna navedba virov in literature govorita zoper enostavno oceno, da gre samo za priročnik.

Naj že na tem mestu omenim, da k kvaliteti knjige precej pripomoreta tudi število in kakovost raznovrstnih prilog. Poleg besedila obsega knjiga še sinhronoptični pregled dogodkov od aprila 1941 do novembra 1945 in šest različnih kazal. Kazalo zemljevidov šteje 54 enot, tako da lahko bralec spremlja vojaška dogajanja skorajda za vsako pomembnejšo vojaško operacijo v Jugoslavijo tudi na zemljevidu. V to kazalo je vključenih tudi šest zemljevidov čez celo stran, ki prikazujejo položaje posameznih vojsk v določenih časovnih intervalih. Pomembna in koristna so še kazalo osebnih imen, kazalo krajevnih imen, kazalo vojaških enot in ustanov, kazalo političnih organov, ustanov in organizacij in kazalo nekaterih pomembnih pojmov. Vsebinsko se je avtor odločil za takratno prepletanje opisov vojaškega in političnega dogajanja, kar uspešno dopolnjuje z orisovanjem sočasne mednarodne situacije, ki je neposredno ali posredno vplivala na dogodke pri nas. Strugar je za uvod v svoje delo izbral neobičajno poglavje. Na nekaj straneh, ki jih je poimenoval »uvod«, je podal kratek zemljepisni in zgodovinski pregled Jugoslavije in njenih republik in avtonomnih pokrajin. Takemu načinu uvoda gre vsekakor priznanje, čeprav so se vanj vrinile nekatere drobne netočnosti ali nepopolnosti. Tako na primer na strani 8 govori

o Sloveniji in omenja tudi Slovence, ki so po prvi svetovni vojni ostali onstran jugoslovanske meje, med njimi tiste, ki so ostali v Italiji in Avstriji, ne spomni pa se Slovencev, ki so ostali na Madžarskem. Samo stran dalje govori o Srbiji in omenja »dve veliki izgubljeni bitki proti turškim osvajalcem, v drugi polovici štirinajstega stoletja«. Mislim, da je v jugoslovanskem zgodovinskega dogajanja. Pri nacionalni sestavi Jugoslavije, kot jo navaja Strugar na strani 10, bi bilo potrebno Cigane poimenovati z njihovim pravim imenom Romi, med drugimi narodnostmi pa navesti vsaj še Rusine, katerih jezik je eden izmed petih uradnih jezikov v SAP Vojvodini.

Knjigo sestavljajo štirje deli, od katerih ima vsak najmanj pet poglavij. V prvem delu opisuje Strugar preraščajoče oborožene vstaje v osvobodilno vojno, v posameznih poglavjih pa nas seznanja s prvimi oboroženimi akcijami partizanskih enot, z reakcijami okupatorskih oblasti, z vlogo begunske vlade in z zametki revolucionarne oblasti. Prvi del je tako kot vsa knjiga bogato ilustriran in omogoča bralcu, da si ustvari celovito sliko o prvem letu in pol vojne v Jugoslaviji. Ko Strugar razlaga nastajanje revolucionarne oblasti po posameznih republikah — obravnava po posameznih republikah je značilna za celo knjigo — piše tudi o nastajanju Narodne zaščite in Varnostno obveščevalne službe v Sloveniji (str. 68). Najbrž se obeh organizacij ne da odpraviti le s stavkom, da so »najhrabrejše pripadnike Narodne zaščite... vključevali v posebno in zelo krepko ilegalno organizacijo Varnostno obveščevalno službo...« Nekaj več besed o obeh organizacijah bi gotovo pripomoglo, da bi bilo manj možnosti za njuno morebitno enečenje.

Vsebinska napaka pa se je avtorju prikradla na strani 54. Atlantske izjave niso podpisali »na neki kanadski ladji«, temveč na britanski ladji »Prince of Wales«, s katero se je pripeljal Winston Churchill v zaliv Placenta na Novi Fundlandiji, kjer sta s predsednikom ZDA Franklinom D. Roosveltom podpisala omenjeno listino.

Drugi del je avtor naslovil »Prelomno leto osvobodilne vojne«. Po njegovem mnenju je bilo to leto 1942, ko so začele protifašistične vojske po vsem svetu biti odločilne bitke druge svetovne vojne: na severno afriški fronti, na sovjetski fronti, ob preboju proletarskih brigad v zahodno Bosno, proti veliki ofenzivi italijanskih enot v Sloveniji itd. V tem delu je Strugar analiziral nastajanje prvih divizij in korpusov narodnoosvobodilne vojske na prelomu 1942/43, prikazal ustanovitev vrhovnega političnega predstavništva narodnoosvobodilnega gibanja s prvim zasedanjem Protifašističnega sveta narodne osvoboditve Jugoslavije 26. in 27. 11. 1942 v Bihaču in obdelal obe veliki bitki partizanskih enot v Bosni, bitki na Neretvi in Sutjeski. Metodološko je torej opustil do nedavnega priljubljeno delitev vojaških akcij na naših tleh na sovražnikove ofenzive.

Tretji del je posvečen ustanavljanju jugoslovanske federacije. V njem najdemo predvsem dva pomembna elementa jugoslovanskega narodnoosvobodilnega boja od začetka leta 1943 do konca leta 1944. Avtor največ govori o razmahu osvobodilnih sil in širjenju osvobojenih ozemelj, na drugi strani pa prikaže preobrazbo političnega predstavništva osvobodilnega gibanja v zakonodajno skupščino Jugoslavije (II. zasedanje AVNOJ). Morda gre samo za moje osebno

opažanje, vendar se mi je prav v tem delu najbolj jasno pokazala neka tehnična pomanjkljivost publikacije. V vsej knjigi namreč pogosto manjkajo originalni, predvsem nemški izrazi za nekatere okupacijske enote in od njih postavljene vojaško-upravne organe. Na primer nemškega naziva za »redarstveno policijo«, za »pooblaščenca državnega vodje SS«, za »varstveno policijo in varstveno službo« itd. Morda sem postal na to še posebno pozoren zato ker je avtor nekaterim manj znanim nazivom vendarle dodal nemške originale, npr.: Führungsstab für Bandenbekämpfung (str. 150).

Na straneh 157 in 159 najdemo dva različna podatka za isti dogodek. Očitno je bil vmes tiskarski škrat in bi bilo napako seveda vredno popraviti, ker pa to ni mogoče, naj nanjo le opozorim. Split naj bi bil po podatku na strani 157 osvobojen 19. septembra 1943, v podpisu pod sliko na strani 159 pa je zapisano, da so ga osvobodili 12. septembra istega leta.

Zadnji, četrti del knjige je avtor namenil dokončni osvoboditvi Jugoslavije in razglasitvi republike. Začel je s poglavjem o osvoboditvi vzhodnega dela Jugoslavije in o sodelovanju med sovjetskimi in jugoslovanskimi enotami, ter ga zaključil z boji na Koroškem, ki so se končali 15. maja 1945. Tu bi avtor svoje delo sicer lahko zaključil, vendar je upravičeno dodal še poglavje o političnem dogajanju po koncu vojne, ki je 29. novembra 1945 pripeljal do razglasitve republike. Zlasti zadnjemu poglavju »Utrditev revolucionarnih dosežkov osvobodilne vojne« bi rad dodal nekaj pripomb. Na strani 289 govori Strugar tudi o Londonskem memorandumu iz leta 1954 in ugotavlja: »Italija se je obvezala, da bo zagotovila pravice narodnostnim manjšinam«. Če pustim ob strani dejstvo, da gre za posebni statut, priložen londonskemu memorandumu, ki govori o narodnih manjšinah in ki je bil omejen na varstvo le-teh samo na tržaškem področju (ko gre za obveznosti Italije), pa ne moremo mimo dejstva, da so obveznosti narodnomanjšin. varstva po tem statutu recipročne, in da se je tudi Jugoslavija obvezala varovati pripadnike italijanske narodnosti.

Na koncu naj poudarim še, da pogodba podpisana 15. maja 1955 na Dunaju ni mirovna pogodba z Avstrijo, če že ne zaradi drugega vsaj zato, ker Avstrija kot države sploh ni bilo, ko se je druga svetovna vojna začela, sam pogodba pa nosi naziv »Državna pogodba o vzpostavitvi neodvisne in demokratične Avstrije«. Gre torej za pogodbo, s katero so velesile obnovile Avstrijo v njenih mejah izpred anšlusa 13. marca 1938.

Knjiga Vlada Strugarja je zanimivo in kvalitetno delo. Zapisane pripombe so le drobci, ki v bistvu ne zmanjšujejo njene pomembnosti. Za vsakega zgodovinarja je skorajda nujno, da jo uvrsti v »železni repertoar« svoje biblioteke.

Dušan Nečak

Quellen zur nationalsozialistischen Entnationalisierungspolitik in Slowenien 1941—1945 — *Viri o nacistični raznarodovalni politiki v Sloveniji 1941—1945*. Zbral in uredil Tone Ferenc. Maribor, Založba Obzorja 1980, 714 strani.

Odkar je Tone Ferenc leta 1963 predložil svoj prispevek »Nazi Occupation System in Slovenia« v poročilih k 3. mednarodnemu kongresu o zgodovini evrop-